پوهاند دوکتورمجاور احمد زیار

پوهاند دوکتور مجاوراحمد زیارپر هېوادني او جهاني کچ د پښتو ژبې او پښتني فر هنگ د سرخنې او سیالی په هڅه

مرکه وال : انجنیر عبدالقادر مسعود

(دویمه برخه)

مسعود: ستاسو له انده د اروپایي، هندي او پښتو موسیقی اساسي ځانگړنې کومې دي او څه توپیر سره لري او دا راته ووایاست، چې موسیقي او شعر سره په خپل منځ کې څه تړاو لري؟

زیار: زه د موسیقی نه هنر مندیم او نه یې ځانگپوه، خو د غرپوهنې او بیا له شعري سره تړاو یې راته د پښتو بدلمېچ (میز ان الشعر)

تول و تال یاوزن دځېږنې او اوډنې په ترڅ (rhythem) کې ښه ترا جوت شو.

د پښتو موسیقی، تنګ ټکور یا سندرا او سندرو وتلي څېرو، لکه د لرې پښتونخوا هغه چې په سر سر کې یې اروااښاد رفیق شینواری راځي او دبرې دي چې په سر سر کې یې اروااښاد محمددین زاخیل او نن سبا استاد عبدالرحمان رحماني او لطیف جان بابې ټیکاو لري، دا راجوته کړې ده چې ښایسته ډېرپښتني وګړني آهنګونه (غاړې، ناري، بابولالې، شین خالی، کاکړی...) پر هندي راګونو اوښتي دي. په بله وینا، یو لړ هندي راګونه او غړونه چې افغاني او بیا پښتني هنرمندان غږوي او کاروي، آره او ریښه یې بیرته پښتونخواته راګرځي!

ډېره په زړه پوري دا چې په یوه لنډۍ کې د (ارم راګ) یادونه شوې ده :

راګ د ارم راته ږغېږي - چې لیونی د ښاپېری خندا کوینه

په هره توګه، له دې هم نتنه نه شي کېدای چې همدا هندي تربوران ول چې په تولله مانا یې تر بل هر ټبره له آریایي پېړه تر اوسه زموږ د بېلابېلو ګډو فرهنګي پاتوړو(میراثونو) ساتندویي او استازندویي ښه تراکړې ده. کټ مټ، لکه څنګه چې له اروپایي تربورانو سره مو په ګډ ژب- توکمیز ((هندواروپایي)) نامونه کې استازي کوي!

نو پر همدې دک و دلیل د موسیقی په تړاو هم د دې څواب په کار دی چې هندي- اروپایي، او لا ویلای شو، د ختیزې- لویدیزې موسیقی ترمنځ توپیر په څه کې نغښتی دی، او غبرګون به یې هم داوي چې تر دغه منځ د هنري جوهر له پلوه کوم ستر توپیر نشته، خو د رغښتي تخنیک او فورم له پلوه په دې توپیر مومي چې زموږ داپر اتوسُرو ((سا-را-ګا-ما-پَ-دَ- ني-سا))

ټیکاو لري او لویدیز دا پر شپږو. نور نو د دواړیو ساز الې هم له لویه سره پر څلورو ډولو وېشنه مومي: پرده يي(هارمونیه یا باجه، ارغنون، اکوردیون، پیانو...)، تاري(رباب، ستار، سنتور، دوتار، تنبور، ترنګو یاغژکه، سریندہ، سرود، ویلن، ګیتار...)، وهنیز یاضربي(ډُول، ډومبکی، چمبه یا داریه، نغاره، دوکړه یا تبله، زېربغلي، منګی، ډرم، جاز...) او بادي(دروی، شپېلۍ، سورنی یا سُرنا، کرنا، ترومپېټ، ساکسفون، بینباجه، کلاریونېټ، کلاریون...). ښايي اړوند هنرمندان او په تېره ځانګپوهان تر دغه منځ نور توپیرونه او بېلابېلې ځانګړني له ګرد ټول و ټوک(جزئیاتو) سره وړاندې کړي، زما افاقي معلومات یا جنرل نالج همدومره دی. هرګوره، مینه والوته به زمادا سترګو لیدلي او غوږو اورېدلي هم په زړه پورې وي چې د تېرې پېړۍ په شپېتمو کلو کې لکه دا نن سبا، دغلته د نا انساني پانګوالي(کپیتالېستي)، په بله وینا، پانګواکي(ایمپریالېستي) ناخوالو پر وړاندې یو سراسري سرغړاوی او پاڅون راپیل شوی وو او له کارګرو او کارمندانو رانیولې تر زده کړیالانو، استادانو، لیکوالو، شاعرانو، رسنوالو، پوهانو او هنرمندانو پورې به له سرو بیرغونو او شعارونو سره هره ورځ لاریونونه کول او په هغه لړکې یې په زړو توکیزو او مانیزو فرهنګي آرونو او لارو رَودواو بیاموسیقۍ پسې راواخېسته. پاپ(وګړنی) موزیک چې وار له مخه یې پیلامه رانښتې وه، تر بل هر دو دیز(کلاسیک) هغه ډېر منښت او ګرانښت وموند چې هیپیان او بیتلان پکې تر بلې هرې ډلې ټپلې ښه ترا وځلېدل. د الهام سرچینه یې هم له آره انګازوره ختیزه موسیقي وه. خوځښتونه او لوړ غږونه یې ورسره له افریقایانو راخپل کړي ول او نور تول وتال یې له هندي هغه. نور نو د یوهان شتراوس، موسارت، سبستیان بخ..... سېمفونیو ارامو نغمو او کنسرتونه دځوانان لا څه چې د پوخمنګو هم نه خوښېدل

او بیا هغسې لوکس دریشي کړي، درانه او غلي پلي نه کښېناستل. له یه سره به یې له سندرغاړو سره هممهاله یوراز ټوپونه وهل او هماغسې یې اوازنه هم ور سره انګازه کول . بیایې ((راک اندرول)) یا په پارسي نومونه ((رقص بجنبان و بچرخان)) ځېل ځاینناستی شوچې سندرغاړي له اواز سره سره چورلکونه هم خوري . ما لږو ډېر د اړوند پوهنتون پر یونیم بنډار او تلویزوني ننداره بسنه کوله، خوچې په خپلو ګناهګا رو سترګو مې ولیدل، مستې او نشه نجونې خپل سلتراجونه ورغوځاروي، نو پر خپل ایمان وډارشوم او له هغې هم توبه ګار شوم .

په ایران کې پاپ موزیک ګوګوش راپیل کړی وو او په افغانستان کې احمد ظاهر او چې ترڅو د دغه بل ډول وار رارسېده، په دواړو هېوادو کې بنستپالي واکمنه شوې وه !

راوروسته په لویدیځ کې د هندي موزیک په تېره ستار زده کړه هم دود شوه.((راوي شنکر)) به یې اروپا او امریکاته رابالله او ستار ته به یې د دوکړو له تال سره ساتونه ساتونه کښېناستل. زده کړې ته یې ان هندستان ته هم پسې ور تلل. په پای کې افغاني رباب ته هم وار راورسېد او استاد محمد عمر د اتیا یمې په نیمایې کې امریکاته د ښوونکي په توګه وغوښتل شو!

مسعود:تاسې هغه شعرونه، چې سیاسي، ایدیولوژیکي، ارماني، متعهد او یا ناژمن اړخونه ولري څه ډول څېرئ؟

زیار: د ناب ونږه شعروادب یا ((هنر د هنر یا ادب د ادب او بیا شعر د شعر لپاره)) الماني فېلسوف لیدتوګه چې له ذهنیوال یا ذهني (subjectivist) مانوېل ګرا کانت (۱۷۲۴-۱۸۰۴) څخه سرچینه اخېستې، په کړن کې بې سروبوله زباده شوې ده . په دې مانا چې تر اوسه هېڅ یوه بشپړه (مطلقه) نږه او سوچه هنري،

ادبي او بيا شعري پنځونه نه ده ليدل شوي .چې سل په سل کې دې يې يوازې ((خوند)) رانغښتی وي او د((ژوند)) هېڅ کوم څرک ترې نه وي لګېدلی . ځکه پنځګر يې په چوپه خوله طبيعي چاپېريال کې نه، بلکې په ټولنه کې اوسي او ټولنيز اندوژوند وربانديې لږ و ډېر اغېز ښندي او په دغه لړ کې اندپوهه (ايديالوژي) او سياست هم بې نقش و اغېزه نه دی . هغه پنځګراو په ځانګړي ډول شاعر چې د سوچه او بې موخې پيغامه شعر داوه کوي، د چا خبره له همدې داوې يې د يوې موخې او پيغام ورم تورم راځي .

شعر تر هرڅه له مخه په يوه کره کېښکلې ژبنی څولی کې د اند-و- واند(انديشه و خيال) او بيانګېر و ولولې(احساس او عاطفې) يوه ګډه زېږنده ده او دغه ذهني ښکارندې(پديدې) يومخيزې نانګېره(نامحسوسې و مجردې) نه شي رامنځته کېدای، بلکې دا هم پر خپل وار له نګېروړ مادي پنځيز(طبيعي) او ټولنيز چاپېرياله تومنه اخلي . له همدې کبله داخبره پرځای ده چې د شعر په نغښته او رغښته کې د طبيعي او انساني چاپېريال ليدنه کتنه (مشاهده) ستر نقش و اغېز لري .

زه پخپله هم د شعر په پنځونه او هم ارزونه کې دوې غبرګې ټولی(مقولې) هېڅکله له پامه نه غورځوم چې يوه يې((ژب- ښکلاييزه)) ده او بله ((ژب- انديزه))، چې د((هنري ارمان)) او((ټولنيز ارمان)) ښکارندويي کوي . د رياليزم او بيا انتقادي او ټولنوال رياليزم او هومايېزم لاره لېله هم همداده له دې پرته هره پنځونه يوه هسې ويېلوبه، لفاظي يا فورماليزم بلل کېږي او له انساني - ټولنيز ارمانه يوه توره تېښته . له دې نه هم څوک نټه نه شي کولای چې رښتيني او ژمن هنر د پوهې او تخنيک تر څنګ د انسان په ګټه د پنځ (طبيعت) په ابلونه او مهارونه کې پوره ونډه اخېستې او د تمدن تر اوسني

بشپړتیایي پړاوه يې رارسولی دی . زه نه وايم، چې شعر دې د نورو هنرونو او بیا ادبي څېلونو هومره د پنځیزو او ټولنیزو ناخوالو په څلونه کې برخه واخلي، بلکې له داسې يوه پيغامه کار واخلي چې له ډېر هنري او ښکلاييز راکښونه يې ځوک وار له واره و نه نګېرلای شي . داهم اړينه نه ده چې د هر لوستي او نالوستي سر دې پرې يوراز خلاص شي . همدا به بس وي، هماغه سيالان او بيا هغه پرې پوه شي چې د ناخوالو د پړې ګوته ورته نيول په کاردي . او تر هرڅه له مخه پخپله شاعر د د واړو ارمانونو له پيوستون او خړوبتيا خوند واخلي . نو زه همداسې يو وينا وال ژمن او استازګر بولم چې يوخوا دخپلځاني او مينه والو د ښکلاييز ځوب (ذوق) خړوبوي او روزي او بل خوا د غمېدلو او غمولو پر وړاندې خپله ژمندويي او استازګري (تعهد او رسالت) راسمبالوي . په ترڅ کې بيا داچې، هم يې د خپلې ژبنۍ ټولنې پر کچ د پرمختيا او لوړتيا او هم يې د نړيوالې سيالۍ لپاره خپله تاريخي پازه ښه ترا پرځای کوي .

د ايران د نوميالي انقلابي شاعر(احمدشاملو)ترديو هم وړاندې ځي او وايي : ((... من به اين حقيقت معتقدم که شعر، برداشت های زندگی نيست، بلکه خود زندگی ست .))

مسعود: ارسطو وايي : (دشاعر وظيفه د اسطورې جوړول دي). ستاسې پر اند شعر له اسطورې سره څه اړيکې لري او پر پښتو شعر يې اغېز څنګه ارزوئ او همدارازد هېواد او نړۍ پر کچ په اوسنيوکړکېچنو حالاتو کې مو د شاعرانو له خوا د اسطورو د پنځولو (ايجادولو) په اړه ليد څه دی؟

زيار: ارستو د خپل استاد اپلاتون د شعرپوهنې ياپويتيکه (بوطيقه) په توپيرچې شعر يې د پنځ (طبيعت هسې تشې پېښې ګڼلې، لکه په نورو فلسفي

او پوهنیزو لیدتوګو کې د هنر او بیا شعر په تړاو هم له اسمانه ځمکې ته راکوزشوی . نو دا خبره یې له اوسني جاج سره ښه تراړخ لګولای شي . له اسطورو نه یې موخه همدغه نن سبا دود خیالي انځورونه، سېمبولونه او نور تول ښکلاییز(استېتیکی) پسولونه او پردازونه دي چې په توله مانا له هسې هو بهو پېښو او ساده سیده ګوزارش سره د شعر بریدلیکه راجوتولای شي .

تر هرڅه له مخه وړنده بریښي چې د اسطورې دپېژندنې په اړه یو څه ووایم .

اسطوره یوه عربي نومونه ده چې ډېرګړی یې اساطیر راځي . انګرېزي اندول یې

څخه آره اخلي او مانا یې (ویی، خبره) ده .

میتخ(mith)له یوناني (Mathos)

دیني پوهنغوند (Religion Encyclopedia)

لیکي چې یوناني لوګوس

هم په همدې مانادی، په دې په استدلالي ښکالوه (logos)توپیر چې لوګوس

(بحث) کې کارول کېږي او مېتوس هغه ویی دی چې په کیسه او روایت کې راځي. په دې توګه په کیسه او افسانه کې هر کاریدلی یا کاریدونکی ویی اسطوره بللای شواو په ښکالوه (بحث) کې تول کاریدونکي وییونه لوګوس نومولای شو. لوګوس راوروسته د (پوهنې) په جاج په یوناني کې د - لوګي او په لاتین کې د - لوجي په بڼه کارول شوی او عربي د ((لغت)) په بڼه د (ژبې) او (کلمې) په جاج و مانا راخپل کړی دی .

((د اسطورې د ښه ترا پېژندنې لپاره : شاه سعود، د پوهاند زیار په شعرکې مېت یا اسطوره، لېمه (۱۹۹۸) ۱۰ ګڼه .))

هنر او بیا شعر له مېتولوجی(اساطیر پوهنې) سره نه شلېدونکی یا ((دیالکتیکي تړاو)) دا رازبادوي چې انسان د رښتینې یا واقعي نړۍ تر څنګه له ((خیالي)) هغې سره هم اړ او تړاو لري. هغه نار ژېدلي ارمانونه او نا خړوبېدلې هیلې او غوښتنې یې چې له وړکینې راهیسې ناځانخبرۍ (تحت الشعوري) نړۍ ته چار ناچار ورتمبول شوې، زیرمه شوې او په ورځني ژوند کې تازه پرتازه هم شه اوبد ورپېښېږي ډېر څه اوري ګوري او ورته خوښېږي، ارمانېږي او پخسېږي، بې له دې چې پوه شي، دېته یې اړباسي، د همداسې یوه خوالګر په لټه کې شي یا د چا خبره یوې ((خیالي)) نړۍ ته پنا یوسي. نو که یو مخیز یې ورخړوب نه شي کړای، د یوه دردارامي (مُسکن) درمل هومره خو یې ور سپکولای او ارامولای شي؛ استېتیکي (ښکلاییز) ذوق خړوبېدنه، یا په ساده ژبه، خوند اخېستنه که غریزه یې هم وي، له هماغې ناځانخبرۍ ((زیرمې)) او ورځنیو تودوسړو سره تینګ و تړینګ تړاو لري . که څوک دا وواېي چې په دې ډول شاعر یو دننپال(درونګرا) دی او د چاخبره د خپل زړه براس باسي، خپل ځانګړي ګرومونه یا عقدې(کمپلکسونه) ارامو ي او ورسره ورسره خپل ښکلاییز څوب و ذوق خړوبوي. پر دې ناګار یا ناخبر چې په یو ډول نه، په یو ډول یې دغه هرڅه له نورو سره ګډ او شریک دي. که داسې نه وای، دا دومره مینه وال به یې له کومه کول؟

د فروید او ملګرو، لکه اتورانک پر اند اسطورې او وګړنۍ یا فولکلوري کیسې، افسانې اوروایتونه له خوب (رؤیا) سره ورتوالی لري . دوی وایي، هماغسې چې خوب د تمبېدلو او شړل شویو هیلو، غوښتنو او یادونو(خاطرو) د ټولګې د څلورګونو دویونو(قواعدو) تر اغېزلاندې رامنځته کېږي، د ولسونو افسانې او اسطورې هم په رښتینه خوبونه دي چې را پنځوي یې .

د فرویدپستانو د شنني او څیرني(تجزیې او تدقیق) له لارې د اړوندو توکمونو، ټبرونو او ولسونو رواني اکر بکر جوتېدای شي او دغه کار د تمدن د تاریخ او ډېرو ټولنیزو اکرونو (حالاتو) دآرې او ریښې په بیامونده کې ستر ارزښت لري(تعبیرخواب ۱۶-۱۵مخ) .

داهم نومېرل شوې چې خوب (رؤیا) هرڅه په تېرژوندو ژواک کې لیدلي، ارمانلي او بیا زېرمه شوي هو بهو نه راڅلوي، بلکې د شعر غوندې پرداز ورکوي او پر سېمبولونو یې اړوي، د بېلګې په توګه اوبه، باران، واوره ، ږلۍ، توپان، مار، لړم، ځناور، اوښ، غر، پېچومی ...د ربړو، ستونزو یا خطرونو سېمبولونه ګڼل کېږي او ځینې نور بیا د هیلو او هوسایيو او داسې نور، په دې توګه خوب تر هر هنره له شعر سره زیاته همرنګي او اړاو تړاو لري، په بله وینا، خوب لیدل یو راز((شعرویل))دي. له دې دا پایله هم اخیېستای شو چې هر انسان په خوب، په بله وینا، ناځانخبرۍ (تحت الشعور) کې شاعر دی، خو یوازې هغه څوک چې په ځانخبري (شعوري) ډول هغه هرڅه ته ژبه ورکولای شي، شاعر بلل کېږي!

د دې ټکي هېرول هم په کار نه دي چې اسطوره همهاله یو سېمبول هم دی، مانا دا چې دغلته بیاهم له سېمبول، په بله وینا، له اسطوره یې سېمبول

(mythological symbol)

سره مخ کېږو؛ په همدومره توپیر چې پر سېمبول باندې پوهېدل اسانه دي او دا کار دکتنې (مشاهدې) او لوستنې اورېدنې له لارې کېدون موندلای شي، خو اسطوره یې سېمبول د پوهېدنې لپاره څه غور و ژورتیا اړینه برېښي. د ساري په توګه بې له دې څوک پر ((اهریمن)) نه پوهېږي چې څه راسېمبولوي او موخه مانا یې څه ده!

که له بل گوتپېړه وکتل شي، هره اسطوره او بیا
اسطوره یې شعر و کیسه له سېمبولونو سره کار لري،
په بله وینا، د اسطورې ژبه له آره سېمبولیکه ده.
نو کله چې د اسطوره یي سېمبول نومونه کاروو، موخه
مو په ټوله کې د هماغې ټاکلې اسطورې یو بیاځلي
(مکرر) سېمبولایزېشن دی .

په هره توګه، اسطوره که یو خواد شعر په ژبنۍ سپما
او کېښکلتیا کې تر سېمبول هم ډېره ونډه اخلي،
بلخوایې د ننني هنري جولې په رنګینۍ کې لا په زړه
پورې ونډه پرځای کولای شي. ځکه زیاتره یوه درسته
کیسه او شأنِ نزول رانغاړي . هرګوره، ((مېتولوجي))
نومونه (اصطلاح) مو هم چې تر نورو هنرونو یې په

شعرکې د کار اخیستنې زیات ټینګار کېږي، وار له
مخه سترګوته

(Myth) نېغ دروي .

که نه د دې توک په ګډون ګرده هنري رغنده توکونه
(متشکله اجزا)یا اوزار،

لکه څنګه چې پرله پسې مو راغبرګ کړل، یو مخیز د
((خیال)) زېږنده بلل کېږي او یو هم بهرنۍ رښتینې
(واقعي) هستي نه لري او په دې ډول تر
((مېتولوجی)) غونډ نوم لاندې راځي. په دې ډول پښتو
شاعران هم د نورو ښکلاییزو پسولونو په ترڅ کې د
اسطورو کارونه هم له پامه و نه غورځوي، نه
جوړونه. په دې مانا چې اسطورې وار له مخه زموږ
پښتني- افغاني، آریایي- آرياني، سامي_ اسلامي او
پر نړیوال کچ یوناني- اروپایي... تاریخ او فرهنګ
کې شتون لري. له انځور، سېمبول... سره یې توپیر
په همدې کې دی چې دغه د شاعر د خپل اندو
واند(فکروخیال) زېږنده او نوښت بلل کېږي (د لا
څرګنداوي لپاره: پښتو بدلمېچ اړوند څپرکی).

هرګوره، چې له نړیوال دود سره سم زموږ شاعران او کیسه لیکوال... رښتیني(نه افسانه یي) ټولمنلي ملي اتلان د سېمبولونو او ورسره ورسره د اسطورو په نامه نومولای او کارولای شي، لکه واخلئ، د درو ګونو (افغان-انګریز) جنګونو او ورته ملي ازادیپال اتلان او نورې تاریخي ستې . د ستر خوشال خبره، (مېړني دي ... چې یادېږي په بدلو په سندرو)، له بدلو او سندرو یې موخه هم وګړنی هغه دي، لکه پخپله خوشال په دې لنډۍ کې:

نن پر خیبر د زلمو جنګ دی — خوشاله پاڅه چې مغول راغلي دینه؛

غازي اکبر خان پکې یې داسې ستایلی دی :

د توریالي اکبر له برمه — ځوانان د ننګ توري وهي سرورکوینه

د اکبر خان غازي په توره — وطن رڼاشو دښمنان به ماتې خورینه

که جهان مري اکبر دې نه مري — یو خو شه ځوان دی بل یې کړي جهادونه

د میوند اتل یې هم په دې ډول :

پرایوبخان مې سلام وایه — دادی جانان مې کومکي در ولېږنه

د هندستان پېرنګی ژاړي — که ژیړ ایوب پر دنیا وي کونډې به شونه ...

او پرپاچاخان داسې ناره شوې ده:

که له زلمونه پوره نه شوه — خان باچاخانه جینکی به دې ګټینه!

د ګاردین نومور خبریال او لیکوال ((جنتان ستیل)) بیا د افغانستان په تړاو په خپله یو تازه څېړنه او شننه کې هغه ګردې تش په نامه اوسنی ((جهادي

اسطورې)) درغلي ارزولې دي چې تر اوسه انګروزل کېږي او ډنډوره کېږي!

ښايي، زه د نوي شعر ړومبنى استازى اوسم چې هم مې په زړو دوديزو اسطوروکې د ادلون بدلون هڅه کړې او هم مې د دغو نورو په كارونه او دودونه کې تر ټولو زياته ونډه پرځاى کړې ده. په دغه تړاو د شاه سعود له خوا په ياده شوې ليکنه او بدلمېچ کې له راغلې اړوندو بېلګو او هم له نويو كارول شويو هغو ځخه يو کوشنى غورچاڼ را اخلم . ړومبى د پخوانيو نورستانيانو د خدايګوټو (ارباب الانواعو) نومونو چې په ((الينا)) نومي ازاد شعر کې مې رانغښتې دي :

يوش (د شر خدايګوټى)؛ ترسکن (د انګورو او نورو شرابو- سته، خدايګوټى)؛

يمرا (پنځګر)، مرا (تر ګردو لوى پنځګر چې تر اوسه پرې لوړې ياسوګند خوري)؛

ګېش (د ښېګڼې خدايګوټى)؛

اندر andr

(د کرکيلې او ښېرازى خدايګوټى) ... (سوزونه او سازونه (۱۳۰ -۱۳۵).

د ځوان نوښتګر شاعر غفور لېوال د درېګونو اسطوره يي منظومو په لړ کې چې ماد ((حماسو)) په نامه ورارزولې، ((لام او ايلينو)) هغې څه ناڅه ورته الينايي اسطورې را نغښتې دي .

زه له خپلو نورو اسطوره يي شعرو ځخه پر دې لاندې قافيوالو بېلګو بسنه کوم :

ـــــ نوري دايوا داهورا د مزدک ځلې زما

داواز سيوري اهريمن په غشو ولي زما

ما هر طاغوت ته دايمان په مټ ورکړې ماته

دي يـې ډالـونـه پـه تـوبـرو د بـرم سكنلي زمـا

مـا د بـهمن پـه پـاک قـلم واړه لـه سره وکښل

چې دازل قـلم پـه بـرخه ول لـيكلي زمـا

ـــــ... روان تـخت د سليمان بـه څه ارمـانم

ـــــ ...لـكه لـمركړم د سبا پـر لـورې لاره

د قـاف غرونـه مې پـرمخ هم تـړاي نـه شي

جابـلقـا نـه، جابـلسا پـر لـورى لاره

مـا امرلـې يـې د مـينې پـه تـړون كې ،

لـه دايـوانـه ، د مزدا پـر لـورې لاره !

ـــــ... خدايـان د ځمكې پـه دا دومره مرګ وژوبـلـو نـاكـار

چې د دې بـورې نـيمه خواپـه زړه كې څـه تـېرېـږي

چې اهريـمن د سپين تـومـان پـر مېـنه اور بـلـوي

څوک څه خبـر، د اهورا پـه زړه كې څـه تـېرېـږي

ـــــ غږ مـې نـه رسي تـر عرشه ، د اسما ن لا رې اوږدې شوې

ديـوتـا يـان را تـه را سېلـمه، د يـزدان لارې اوږدې شوې ...

ـــــ د... لـمرڅرک لـه نـا رنـجبـاغه، پـر وړانـګـنو وزرونـو

هسک د عرش مزدک پـرلـورې، بـرا ق وزمـه والـوتـلـې

كـه تـه ولاړې تـر معراجه، د نـا پـاى ښا يـست تـرستونـځه

مـا سره كـيسې د مـينې ، دې لا هسې خوبـولـې ...

ـــــ... څـه د وختـو د هوسو زلـيـخا

!ښکلی یوسف کړ په تزویر زولانه

«ولی پرځای د بېګناه«حسنک

نه شي زورواك امير، وزيرزولانه؟

لامو په غچ د هسك د خدای د ښنو

به ګوركې کړي، منكر نكير زولانه!

ـــــ... د منصوری مینې زباد نه دی، څه دی؟

داچې د دار پر لورې لار لنډه وو

چې بې اجله مرګ ته ماتې ورکړه و

موږ د ((لزار)) پر لورې لار لنډه وو

د اور تونو د خوګلنونو په ياد

د «نووهار» پر لورې لار لنډه وو...

ـــــ... په لټون د پرومېتوس سپېڅلي اور کې

واوښتم پرد ا څه تورو مړو دوهيو

ـــــ... د زردشت له دشتو لېږدي، جنازې د سرو
ريديو

آريانا ويجه نيولې، له يوې مخې اغزيانو

د سوما له سوې كښته، لاس پر سر» سكه» لوګرې

تورې خاورې پر خوله پورې، د بخديو وريخانو

دا بيا كوم سرغړاند سيند، ياغي شامارته ډالی
كېږي،

سرې ډولی د ښايست پېغلو، را لښلې چې ورا بانو؟

مسعود: تاسو د ادبي نقد او كره كتنې او د ادبي او فرهنګي مركزونود جوړولوپه اړه په هېواد كې د ننه او بهر، چې د نورو ادبي څانګوالو تر څنګ واكيالي

(باصلاحیته) ځانګړوه کره کتونکي غړیتوب و لری، څه لید لری؟

زیار: ولې نه وایاست، داسې یو مرکز رامنځته شي چې دا هرڅه په خپله غېږه کې راونغاړي! په هر ډول، نن سبا د تش په نامه سرکاري بنسټونو او بیا ((د افغانستان د پوهنو اکادمۍ)) د یو نیم تش په نامه ((د ژبو او ادب انستیتوت)) د یوه داسې ازاد بلونج(بدیل) په بله وینا، ((پښتو اکاډېمۍ)) رامنځته کول خورا اړین بریښي چې پیاوړي ځانګړوهان پکې غړیتوب ولري او د پښتو ژبې، ادب او فرهنګ لپاره یو رښتینی او پرلغښتی کار وکړای شي. سم له لاسه کېدای شي، د نړیجال((انټرنېټ)) په مټ دغه چاره راپیل شي، کړنلار و تګلار ورته جوړ شي. ان تردې چې پرانستونې غونډه یې هم په همدې وسیله کېدون موندلای شي .

ما پخپله دري کاله وړاندې په هېواد کې دننه د((پښتو فرهنګیستان)) په نامه د یوه داسې اکاډېمۍ پرانستونې غونډه جوړه کړې وه او له هغه راهیسې مې په همدې موخه او نامه په خپل کلي(حصارک-مزینه- ننګرهار) کې پر نوي ودان کړي کور لیکدړه(لوحه) ځړولې ده. خو د نوموړې غونډې برخوال یې په عدلیه وزارت کې پر راجسترولو ټینګار کوي. که نه هسې خو ډاډه دي چې اوسنی((اېمپریالېستي- جهادي)) دولت بې له هغې هم له ډېرې ناغېړۍ څخه، له څوکلو راهیسې د نورو سرکاري بنسټونو غوندې د پوهې او فرهنګ دا هم ځاني(شخصي) کولو لپاره زرغون ځراغ بل پرېښی، خو ټول زور پر رسنیزو او بیا تلویزونونو اچول شوی او زموږ داهغه ګړسره نوې ده. ما دلته په انګلیستان کې هم له نورو ځانګړوهو ملګرو سره پټېیلې چې اروپایي او امریکایي ختیځپوهان هم له ځان سره ملګري کړو، که څه هم زیاتره بوډاګان شوي،

خو لېوالتیا یې را ته پوره څرګنده شوې او له واک او اغېزه یې پوره ګټه تر لاسه کولای شو.

مسعود: یو شمېر لیکوال او څېړنوال وایي، چې پښتو یوه زړه آریایي ژبه ده، او د آریایي ژبو یوه خپلواکه څانګه ده. تاسو د یوه ژبپوهاند او بیاتاریخي- پرتلیزې ژبپوهنې څانګپوه په توګه د پښتو ژبې لرغونتوب د تاریخي او ادبي اسنادو له مخې څه ډول څېړئ؟

زیار: د لرغونپالنې (قدامت پسندی) دا لید توګه د دودیزو پوهانو پاتوړې (میراث دی) چې آره او ریښه یې لرغوني پېر ته رسي. یهودو دا باتې وهلې چې عبري (عبراني) ډېره زړه ژبه ده او ټولې ژبې ترې رازېږېدلې او بیا یونانیانو له خپلې ژبې پرته بله ژبه نه باوروله او له همدې لامله یې نور ګرد نړیوال بربروس (بلبلان) بلل. راوروسته پکې پوهان، فیلسوفان او په تېره د تاریخ پلار (هېرودت) رامنځته شو او د ګردې نړۍ ژب- توکمیزې لیکنې څېړنې یې هم مخې ته ور کېښوې، خوچې د سکندر په مشرۍ یې نورو هېوادو اوبیا دیخواته خپلې سوبې راوغځولې او له یونانۍ سره د نورو ژبو ژ ورتوالي ته ځیرشول، نو دوی هم یهودي ورته ساتې باتې راواخېستې. عربوتول نا عرب لا ګړسره ګونګ (عجم) وبلل؛ ډېرۍ روسان له پېړیو راهیسې تر اوسه جرمنیان په ورته نامه ((نیمیسکي)) یادوي!

په پښتنو کې لږ و ډېر یو دبل پر ګړدود هم ملنډې وهي او په راز راز نومونو یې نوموي، لکه واخلې پېښوریان او نور شاوخوا پښتانه بنوڅیان نیمژبي ((شیتک)) بولي او ستر خوشال چې له شپږو پښتو (نسلو) راهیسې یې کورنۍ په اکوړه کې اوسېدلې او د خپل غرني کرلاني ګړدود پر ځای یې پېښورۍ او بیا ادبي پښتو را خپله کړې وه، په خپله نوموره بولله کې هم همداسې یاد کړي دي :

له هرچاسره چې کښېني، همهغه شي_ اوس مې نيمه : ژبه خوښه شوه شيتک يم

زموږ دوی ته هم چې پر(۱۹۳۶)ز .کال د افغانستان د يوازېنی ملي- رسمي ژبې په توګه دپښتو روزنې پالنې پازه وسپارل شوه او په ترڅ کې له دې هم خبر شول چې ختيځپوهان پر پښتو او پښتنو ليکنې څېړنې کړې دي، نو دهغوی له منځه يې د نولسمې پېړی د يونيم انګرېز پښتو پوه دا خبره واره داره وګڼله چې داژبه د دوارو(هندي او ايراني) څانګو ترمنځ ځانته جلا ((دريېمه)) څانګه جوړوي. د هماغې پېړی په وروستيو او دشلمې پېړی په لومړيو کې چې د نوې ژبپوهنې استازيو، لکه فرانسي دارمستېتر، الماني ګايګر او ناروېژي استاد مورګنستيرن يې په ساينتيفيکو(فونولوجيکو او اېتېمولوجيکو) فارمولونو ايرانيوالی پر زباد هم ورسا وه، بيا يې د((ايران)) پر تکي سرنه خلاصېده، ځکه پر نوموړي کال زموږ تربورانو دخپل هېواد نوم له ((پارس)) څخه پر((ايران)) راړولی وو. هغه هم د نازي غورځنګ په پلیونی په دې موخه چې د عراق او توركيې له پولو تر مارګلی ((تکسيلا)) پورې دګردې آرياني ژبې سيمې ټولواکمنی لپاره لاره هواره کاندې. سره له دې چې د (۱۹۷۵)ز کال په وروستي نړيوال پښتو سېمينار کې د استاد مورګنستيرن په مشری ټولو آريانپوهانو او پښتو پوهانو پرې ومنله چې ((ايران)) د ((اريان)) اوښتې بڼه ده او که بيا هم ورسره نابانده پاتې شول او حساسيت ورسره لري، افغاني ليکوال او پوهان يې پرځای هماغه پخو انی آره بڼه بيرته رادودولای شي، خو دوديزو ژبپوهانو له خپلې هېنډې وانه وښتل او تراوسه يې يونيم ژوندی پاتې پليونی ځوان پښت ته هماغه زړې اوتې بوتې انګروزوي چې ته يې هم ورته پوښتنې ته اړېستلې!

د نړی ګردې شپږزره ژبې سره همزولې دي او ګردې د خپلو خپلو ټولنو ورځنی اړتياوې پر ځای کوي. تر

منځ یې یوازینی توپیر له فرهنګي پلوه دی.
پښتانه د دې پرځای چې دغې سیالی ته پام راواړوي او پکې د پوهې او فرهنګ د غوړېدا او د دې کار لپاره یې د یوې- یوازینی- کره لیکنی بنې سمبالتیا ته ځیر شي، پر هماغو زړو پاتشونو یې شخوند وهي او همدا وایي: ((پښتو چې دومره زړه ژبه ده، ولې ورته له پارسی سره یو برابر حق نه ورکول کېږي؟)). یو لاځه مهال مخکې لیکلي ول ((داچې وایي، پښتو شپږ زرکلنه ژبه ده، نو ولې...))، که زه د همدغې جهل و جنګ ځپلې ژبې د علمي او فرهنګي له سرځنې وزګار وای، یوازینی ځواب به مې ورته داوای: ((ورشه، له هماغو و پوښته چې دا خبره یې په غوږ کې درځخولې ده!)) اودای متې ته رابانډې زورور شوې او غبرګون ته دې اړیستم!

له پښتو او پښتون سره د هېرودت پکت او پکتویس یا هندي پکتها... هم همداسې دروا‌خله .

د دغو ناسمو انګېرنو پوره سپیناوی :پښتو) اوپښتانه د ژبپوهنې په رڼاکې له ساکي مخینې سره -(۱۰۷تر ۱۲۵مخ .

مسعود: هغه مهال چې د دولت له خوا زموږ په هېواد کې د پښتو ژبې د پالنې اودودونې غورځنګ را پیل شو، ستاسې پراندکوموپوهانو اولیکوالودځرنګوالي له خومره یېز او ځرنګیز پلوه پښتو ژبې او ادب ته ځانګړې پاملرنه کړې ده؟

زیار : هسې خو تېره پېړی په دولتي چوکاټ کې د پښتو پالنې نوی پېر له اماني او بیا په نادري پېر کې له ((پښتومرکې)) را پیل شوی وو، خو د یوه پرلغښتي سراسري غورځنګ بڼه ورته پر(۱۹۳۶) ز کال ورکړشوه. د دغه غورځنګ انګېزه او موخه، لکه په سرکې چې ورته نغوته وشوه، زموږ لویدیز ګاونډي شاهي نظام د هېتلري او موسولوني فاشېستي ژبتوکمیز پیوریزم او په تېره د نازیانو د ((آریانیوالي))

بې سروبوله داوو او انګروزو تر اغېز لاندې پر (۱۹۳۵)ز. کال د خپل هېواد زوړ تاریخي نوم ((پارس)) پر ((ایران)) راواړاوه، نو افغان شاهي نظام متې یو کال پس پر ځان وخوړه چې ولې یې په پټو سترګو پوښتنپانه (استعلام) ورلاسلیک کړې دی!

ځکه د محمد ګل مومند په مشرۍ یو څو روښاندانو لیکوالو افغان شاهي دربار د ګاونډي تربره نظام دسیسې ته ورځیرکړ چې غواړي د ((ایران)) تر نامه لاندې له پارس خلیجه تر مار ګلۍ (تکسیلا) ټول تاریخي ((ایران زمین)) په خپله اوبجه (قلمرو) کې راګډ کاندې. مومند بابا هغه شپې ورځې د لوی کندهار پوځي او ملکي پازوال (تنظیمه رئیس) وو. نو دمیوند تاریخي هدیرې له رغاونې او پښتو ډبر لیک (څلي) یې راپیل کړه. ((طلوع افغان)) یې پښتو ته راواړاوه او تاند زلمی مرستیال (حبیبي) یې چلوونکی (مدیر) وروټاکه او ننګرهاری ((خادم)) یې ورسره مرستیال. بیایې چې د استاد حبیبي نوښتګرانه هلو ځلو تر سخت اغېز لاندې راوست، له کابله یې ورته د هغه مهال د لوړترینې (دېرش زره افغاني) جایزې او یو څه ځمکې هوکړه تر لاسه کړه. همداسې یې د نورو استعدادونو په لټه کې شو. داسې برېښېده چې له کندهاره کابل ته ((مرکه د پښتو)) په نوي نامه ((پښتو ټولنه)) را لېږدونه هم د ستر مومند په نوښت شوې وي. ځکه نادر خان د کابل د نیونې په پاداش کې نه یوازې ((لمراعلی نشان)) ور لورولی وو، بلکې خپل شپږم وروریې هم نومولی وو، نو ظاهر، داود او نعیم دواړو ورونو ورته کاکا وایه. نو وزیر صاحب یې له دغه ویسا (اعتبار) څخه د پښتو ودې وش، پراختیا او پرمختیا لپاره ګټه اخیسته. د ژوندو ژواک په وروستیو ورځو شپو کې یې له هیبکه ظاهر خان ته زنګ را وواهه او ده چې ورته وویل، ((کاکا خیریت است در این نصف شو...؟)) او هغه له لوښې سره سم په توند پښتو ګړدود خبره ورپرې کړه:

((بیامو لکه چې ځان پر ایران وپلوره او پاړسو مو ورقانوني کړه!)) . پاچا چې ورته وویل: د اساسي قانون د جوړونې په کومېټه کې له نورو سره یو برابر پښتانه ول، لکه سید شمس الدین مجروح، موسی شفیق او دوکتور صمد حامد، هغه راغبرګه کړه، دوی چا پښتانه کړل، یو عرب، بل کشمیری او دابل ستاسې خپل بې پښتو محمد زی!))

په هر ډول، هغه لوی انسان هغه غورځنګ تر دې بریده راورساوه چې لومړی ځل پښتنو ته په مورنۍ ژبه لږ تر لږه د لومړنیو، منځنیو او څه ناڅه لوړو زده کړو رښته (حق) ترلاسه کړ، د اړوندو سیمو دوتر دېوان یې هم پښتو کړي ول چې تراوسه یې یوازې په ننګرهار کې نښه نښانه هومره راپاتې ده. د پښتني-افغاني ملي وکر(هویت) د نومېرنې (تشخیص) په لړ کې یې

له پامیره تر میمنې د پښتنو د آر تاتوبي بیرته افغاني کول او داسې نورې کارنامې یې په هره توګه د تاریخ په زرینو پاڼو کې د تل لپاره خوندي پاتې دي، خو د ژبنیو هاندوهڅو پایله او یېبره یې پر ژوندونې ولیده او هغه دا چې د استاد حبیبي راوروسته یې له جوماتونو څخه د نورو ګڼو راچاڼلو استعدادونو په لړکې نور ځلور ((ستوري)) او ستورګي د ژبې او ادب پر هسک راځلولي ول .

دا د همغه غورځنګ لوی او واړه ستوري ول چې د زاړه دودیز و نوي اکاډیمیک پښتني پښت ترمنځ یې یو تاریخي پول رامنځته کړ .

مسعود: پر تاسې د یو شمیر لیکوالو له خوا دا تور هم لګول کېږي چې دودیز پوهان او بیا د پېنځګونو ستوریو پر وړاندې یو سخت انتقادي دریځ لرئ، که په دې تړاو راته څه ووایاست!

زیار: پر ما باندې د نورو تورونو او پیغورونو په لړ کې دا تور هم بې سروبوله دی دا چې زه له علامه

(حبیبي) تر استاد بینوا، استاد رښتین،
استادالفت، مولانا خادم... او استاد (رشاد) پورې د
پخوانو استادانو څېړني او څېړندودونه، هغه هم د
((ژبپوهنې)) په تړاو نه منم او د زاړه ((یوناني))
طب په څېړیې له دود و موده وتلی بولم، نو دا یې
خدای مکړه، د شخصیتونو سپکاوی دی!

هو، لکه څنګه چې سوکرات، اپلاتون، ارستو... علمي
پاتوړو ته تولو علمي نړی له تېرمهال پلوه درناوی
لري، ما هم له تاریخي پلوه د خپلو پخوانو پوهانو
او استادانو او ورسره ورسره لیکنو څېړنو ته تر بل
هرچا ډېر درناوی درلودلی، په تېره استاد حبیبي
اولیکنو هستونواو په ځانګړي ډول یې تاریخي او
متني اثارو ته. خو دامې اوس نه، بلکې هغوی ته په
غونډو سېمینارونو کې هم مخامخ په زغرد ویلي چې
تاسې له نشته راپیل کړې وه او په دې توګه مو زموږ
نوي اکاډېمیک پښت ته لاره هواره کړې او دا د زماني
غوښتنه ده چې نوې خبرې به د زړو ځایناستي کېږي.
ما تر تاسې وروسته له وسمهالو لویدیزو استادانو
سره د ادبپوهنې، تو کمپوهنې او نورو څېړمه
ټولنیزو څانګو خرانګو ترڅنګ نوې ژ بپوهنه او بیا
هندواروپایي او هندوآریاني فېلالوجي د آرو څانګو
په توګه لوستې او له لوړترین لاسوند سره راستون
شوی یم. نو په دې به مې نه ګرموئ چې خپل
لوستلیکي (تکسبوکونه) ستاسې د هغو ځایناستي کوم!

په پخوانیو استادانو کې یوازې ترګردو مخکښ استاد
حبیبي ددې منښتې مېړانه درلوده چې وواېي: موږ
تردې ځایه راورسوله، نور تاسې نوی اکاډېمیک پښت
پوه شه چې څنګه په نویو علومو فنونوخپله ژبه،
ادب، تاریخ او فرهنګ د جهاني سیالی جوګه کوئ!

په دې توګه استاد حبیبي د نورو په توپیر له ما او
نور نوي اکاډېمیک پښت سره دومره اړپېچ نه لاره او
بیا یې دا پراخنظري چې د سمتپالو پرخلاف یې د

یـوازېـنـي سـیـمـیـیـز ګـړدود پـرځـای ان د لـسـمـو لـمـریـزو ګـلـو راهـیـسـې د ټـولـو ګـړدودو د یـوه مـعـیـاري غـورچـاڼ ټـیـنـګ پـلـوي وو او پـه هـمـدې مـوخـه یـې د اړونـدو غـونـډو مـشـري کـولـه .

د اطلاعاتـو او کـولـتـور د سلاکـار پـه تـوګـه یـې رانـه پـر (۱۳۵۳)ل . کـال وغـوښـتـل چـې تـازه بـشـپـړه کـړې ((ویـیـپـوهـنـه)) د کـالـنـی جـایـزې لـپـاره وروړم. د ژونـد پـه وروسـتـیـو ورځـو کـې تـر بـل هـر وخـتـه زیـات پـوښـتـنـې تـه ورتـلـم او بـهـرتـه داسـتـونـې اودرمـلـنـې لـپـاره مـې لـه وزیـر ((مـجـیـد سـربـلـنـد)) سـره تـنـی وشـلـولـې. خـو مـاچـې تـر څـو دوکـتـور نـجـیـب الله ور واسـطـه کـاوه، ګـونـدیـانـو ((پـوهـنـتـون =دانـشـګـاه)) پـر سـر نـاڅـاپـه د مـېـلـمـه اسـتـاد پـه پـلـمـه دېـمـوکـرا تـیـک الـمـان تـه راشـړونـی (تـبـعـیـد) کـړم او مـیـاشـت دوې وروسـتـه مـې د اروا ښـاد اسـتـاد لـه ((ویـرنـې)) سـره ګـونـدي اسـتـعـفـا پـانـه هـم ور ولـېـږلـه !

لـه اسـتـاد بـېـنـوا سـره زمـا راشـه درشـه هـم تـر پـایـه ټـیـنـګـه او تـریـنـګـه پـاتـې وه. د انـقـلاب پـه بـوړنـوړي زوروا کـې پـېـر کـې چـې زه تـر بـنـدي کـېـدو پـورې څـو مـیـاشـتـې د پـښـتـو څـېـړنـو نـړیـوال مـرکـز سـروال وم، د یـوه ویـاړلـي سلاکـار پـه تـوګـه مـې تـر وسـې وسـې نـازاوه او پـه خـپـل سـرکـاري ګـاډي کـې مـې تـر((بـربـنـه)) رسـاوه. د لـیـدو کـتـو وروسـتـی ویـاړ یـې هـغـه مـهـال را پـه بـرخـه شـو چـې دانـقـلاب لـه نـوي پـېـرسـره پـه لـیـبـیـا کـې سـفـیـر شـوی وو او پـه مـسـکـو کـې تـر درمـلـنـې وروسـتـه کـابـل تـه راغـلـی وو .

اسـتـاد الـفـت هـم چـې لـه یـوې لـسـیـزې راهـیـسـې کـورنـاسـتـی وو، د هـغـو دوو اسـتـادانـو غـونـډې لـه نـوي پـښـت سـره کـوم اړیـېـچ نـه لاره او دایـې د پـښـتـو ټـولـنـې پـه مـشـرتـابـه پـېـرکـې پـر زبـاد رسـولـې وه؛ تـر دې چـې مـا څـنـې د ژبـپـوهـنـې پـه نـویـو نـومـونـو کـې سلاهـم اخـېـسـتـلـه. خـو دوه نـور نـنـګـرهـاي سـتـوري، مـولانـا خـادم او پـه تـېـره اسـتـاد رښـتـیـن راسـره تـر پـایـه مـرور ول . هـمـدا بـه یـې

ویل چې پښویه (ګرامر)، ویپوهنه (اشتقاقونه او ترکیبونه) ... یې د کانې کرښې دي او ما هغه د نورو استادانو ترلوستلیکیو له مخه د پوهنځي له نصابه ورکښلي او خپل دا مې ورځاییناستي کړي ول !

مایې بیا هم پوره درناوی کاوه او هغه مهال چې په خپل کور، ننګرهارکي ګوزنوهلی پروت وو، د لیکوالو له انجمنه مې د ((ممتاز فرهنګي)) ستاینوم له مادي امتیاز سره ور په برخه کړ او د پېښور د کډوالی په شپو ورځو کې یې هم پوښتنې ته ور تلم .

مسعود: لکه څنګه چې ما له نورو لیکوالو اورېدلي او څه ناڅه راته ستا له ((اندوژوند)) څخه پته لګېدلې، تاسې د ژبپوهنې، ادبپوهنې، توکمپوهنې، تاریخ او داسې بېلابېلو اثارو او زرګونو مقالو په لیکنه او خپرونه تر علامه استاد حبیبي راوروسته له څومره ییز، اوبیا څرنګیز پلوه د ریکاړ څښتن یاست، نو که په دې تړاو لنډ څه وویاست!

زیار: د ریکارډ خبره ړومبی ځل ځوان هڅاند لیکوال اسماعېل یون زما په نامه کښلي نشیر(۱۹۹۳م) کې د خپلي شمېړنې له مخې کړې وه او په دویم چاپ(۲۰۰۹) کې یې د نویو چاپ شویو کتابو له یادونې سره بیا راغبرګه کړې ده. ددې لپاره چې په څو ناستې سیالان راپسې راوانخلي، وار له مخه دا څرګنداوی اړین بولم چې زما له څه له پاڅه ۱۳۰ نشیرونو څخه تر اوسه متې څلوېښت دا له چاپه راوتلي کتابونو او پاتې هماغه ۱۰۴پښتو ګړدودي اثار دي چې د ((افغانستان ژبپوهنې اتلس)) د یونسکو پروژې په لړ کې مې کښلي او د نورو برخوالو په توپیر مې د سویس له شپږکلنې زده کړیزې مېشتیاسره په ځانګپوهیز بهیر (پراسېس) ونډه هم اخېستې ده. له بده مرغه د اړوند اتلس په ترڅ کې د نورو ملګرو هغو تر څنګ زما تیار څېړلي او چاپ ته چمتو دا هم د برن پوهنتون په خوندیځ کې همداسې بې برخلیکه

پراته دي او منډو ترنډو مې تر اوسه کومه ګټه نه ده کړې!

مسعود: تر ماپورې ډېرو پښتو مینو ته جوته ده چې تاسې د ګڼو پښتو ګړدودونو او بیا نوې ژبپوهنې په رڼا کې پر پوهنتوني او اکاډېمیک کچ د یو لړ بنسټیزو لوستلیکیو یا درسي کتابونو (پښتوپښویې، ویپوهنې، شعرپوهنې، آرپوهنې، لیکلارې، لیکلارښود، پښتو او پښتانه د ژبپوهنې په رڼاکې ...) پر کښنه او ښوونه (تدریس) او بیا زرګونو رسنیزو لیکنو څېړنو سربېره، د ((یوې پښتو- کره پښتو)) غورځنګ هم پرمخ بیولی او اغېزې یې له هېچا پټې نه دي، نوکه یوه لنډه رڼا پرې واچوئ او بیا یې تر اوسه مخته پرتې ستونزې راته پر ګوته کړئ!

زیار: دا پر زباد رسېدلې چې تر سیاسي غورځنګه پوهنیزاو فرهنګ دي ډېرې ستونزې او کړاوونه لري. ځکه دلته د نوې او زاړه تر منځ د شخړې او ټکر خبره ده چې تر هرڅه زیاتې رواني ریښې لري. د افغاني، په تېره پښتني وروسته پاتې دودیزې او ټبریزې ټولنې ډېرى نالوستي خو بې له هغې له لیکنى ژبې سره څه اړاو تړاو نه لري، خو هماغه کم سلنه لوستي،زده کړه وال لیکوال او پوهان یې له ورته ټبرنیز او سیمییز اندو واند (ذهنیت) سره په اسانه او یووالیزه توګه د ژوند و ژواک د نورو ډګرونو غونډې ژبنې- ګړودودي یووالى ته نه چمتو کېږي . او بیا د هغه چې یو ټولواکمنې ښاخ و غرور ورته له نیکونو ورپاتې دى، د خپلو مشرانو کړې او منلې پرېکړې هم ردوي. هغوى د یاد شوي غورځنګ په هماغو لومړیو کې د نورو سیمو له استازیو سره دې پرېکړې ته رسېدلي ول چې

د یوازېنې کندهاري ګړدود پرځاى د ټولو غورو ګړدودونو یو غورچاڼ باید د یوې کره پښتو بنسټ وټاکي . له همدې لامله یې په ډېرشمو لمریزو او

راوروسته کلونو کې تردرو سراسري غونډو او پرېکړو راوروسته يې نوره هم پسې پاينه موندلې او تر ټولو وروستنۍ بېلګه يې پر() کال په کابل پوهنتون کې د علامه استاد حبيبي په مشرۍ جوړه شوې غونډه وه.. تر څو وار نويو ژبپوهانو ته راورسېد. پر هماغه کال چې تر څلورکلنو ګړدودي څېړنو وروسته مې په برن پوهنتون کې خپلې زده کړې نوې پيل کړې وې چې استاد تړي له امريکا څخه د ژبپوهنې له ماستري لاسوند سره ((نوې ژبپونه او ژبنې مسايل)) رساله د پښتو ټولنې په چوکاټ کې له چاپه را وکښله . په هغه کې يې د زړې دوديزې ژبپوهنې او د ټولنې له رامنځته کېدو راهيسې شوې هڅې او پرېکړې ناسمې او ناپوهنيزې شوولې، خو د هماغه هوکې کړی((غورچاڼ)) يې نورهم ښه ترا ور ځيرلی وو. هغه هم په دې علمي دليل چې د کندهاري او ننګرهاري ګړدودو په ګډون هېڅ يو پښتو ګړدود کوم((اقتصادي، اجتماعي او سياسي سيادت)) نه لري چې د يوازينۍ((معياري لهجې)) په توګه پر نورو پښتنو و منل شي. د استاد رحيم الهام او همداراز قلندر مومند بيا په دې((سوسيو لنګويستيکي)) لاسوند دا ((پلرنی نصېحت)) را مخته کاوه:

((تر څو چې پښتني ټولنه له اوسني قبيلوي او بيا فيوډالي پړاوه، پانګوالي هغه ته نه وې رسېدلې، د معياري پښتو د ربړې هواری ناشونی دی!))

زما دلايل چې ان څوکاله وړاندې د بي بي سي پښتوخپرونې په ګډه مرکه کې بې کچکوله قلندرته هم وړاندې کړل داسې لنډيز مومي ((اوس سم له لاسه موږ دا له ټبرنی او فيوډالي پړاوه را وتلي او پرمختللې نړيوالې علمي- فرهنګي سيالی ته مو ملا تړلې ده، په کوم ګړدود لويديزوالو ولې په هغه پړاو دري پېړی پخوا يوه کره ليکنی .. ايا موږ بيرته پرشا ولاړ شو او کتاب، قلم، ښوونځی... د بنسټپالو په څېر وسوځوو))، اويا د بېلابېلو سيمو،

کلیو، بانډو او خېلونو، ټبرونو لپاره بېلابېل شوونیز یا درسي کتابونه، پښويې (گرامرونه)، لیکدودونه، لیکلارې، سیندونه (قاموسونه)، چاپي او برېښنايي رسنۍ... رامنځته کړو؟

مسعود: له څو کلو ، په تېره د ((پښتو لیکلارشود)) له خپرېدا راهیسې په دې کال دوه کې ځینې لیکوال پر تاسې دا نیوکه کوي چې د((یوې- کره- لیکنۍ پښتو)) په تړاو مو سویل لویدیزه گړدودي ډله خورا لږه په پام کې نیولې او زیات زور مو پر درونورو ډلو، په بله وینا (منځنۍ، سویل ختیزه او شمال ختیزه پښتو) اچولی دی، ایا دا نیوکه یې څومره پر ځای ده ؟

زیار: د یوې ژبې علمي پښويه (گرامر) او بیا یې اړونده ټاکلې کره (معیاري)بڼه هغه اساسي قانون ته ورته دی چې د ولس د امرلو(منتخبو) استازیو له خوا رامنځته کېږي او سرکاریې د پلي کولو پازه (مسوولیت) لري . ما څه د اتلس په تړاو او څه په ځانگړي نوښت له آمو تر مارگلۍ، په بله وینا، له اسلام کلا تر اسلام اباد او بیا له بولانه تر واخانه سل یو نیم سل پښتو گړدودونه راټول کړي او د اروپايي پښتوپوهانو تر لارښوونې لاندې څېړلي، شنلي او پر څلور ډلو ویشلي، او هله مې د یوه ژبپوهنیز پروسیجر له مخې ځنې رغولې غورچاڼ د ((یوې پښتو- کره پښتو)) په نامه په لیکلارشود کې رانغښتی دی . په دې ډول ، دالارشود د هرچا او هري سیمې او ټبر استازندویه دی، نو هېڅ یوگړی (منفرد) وگړی ددې داوې او نیوکې رښته (حق) نه لري چې ووايي، دا زما یا سیمې او ټبر څلندویه او استازندویه پښتو نه ده ، نه پکې زده کړه کوم او نه لیکنه لوست او لیکوالي !

مسعود: له دوه درو کلو راهیسي د(ی) ګانو شخړه راروانه ده، که پر دغه لیکدودي ربړه یوځه رڼا واچوئ!

زیار: ما د پښويي دریيم چاپ (۲۰۰۵ل) په سریزه، لارښود او ګڼو لیکنو، ویناووکې پوره روښانه کړې چې د ا لیکدودي ناغېړي یا تېروتنه نه ، بلکې دګړدودي توپیر زيږنده ده او دشخړې پرځای یو ځانګپوهیز او ګډ پوهاوی رامنځته کول په کار دي .

دلمریزې پېنځمې لومړی یا دویم کال وو چې ما د اړوندي سیمې شاګردانو ځخه د یو لړ پوښتنو په ترڅ کې د دې مشوړې سر پیداکړ. داسې چې د نورو ګردو پر خلاف یې په هر خجن خپلواک(واوبل) پسې هر یو پربل اړاوه، په دې وروسته ډول :

زور پر زورکي(لکه مینه او ښځه)، اوړده- ي پر لنډه-ي،لکه (ښځې- ښځي، ښوونکې- ښو ونکي)،
زوروالهـ- ی پر زورکیوالهـ(ی،ئ)، لکه (پلی- پلئ، ښوونکی – ښوونکئ)، اوږد و

(o) پر لنډ – و (u)، لکه (تودوخه – تودو

u خه، مېړوښه – مېړو

u ښه)

سویل لویدځوال په دغه لړ کې اوږد خجن واوبل هم پر لنډ اړوي، لکه (توری- توری، زیږې- زیږي، چېږې- چیږي)...؛ لا په زره پورې یې بیا دا چې یووستوي ناخجن توکي چې پوهاند تږي (۱۹۷۸) ز. پرې د

((clitics))

تر سرلیک لاندې دوکتورا تېزس کښلی دی، هم د درو نورو ډلو پر وړاندې له ورته خپلواک ونج(واوبلي بدلون) سره ادا کوي :

اړيکويیکي (ربط ادات)، لکه (چې- o- نو u، خو o-، خو u، چي، نو

ځکه- ځکه،)؛ مرستيالکړ، لکه : (دی- wo وو- wu ، دئ، ده- ده، وو

وه- وه، وم- وم)؛ ضميري يا پرونومينال، لکه u، (مې- مي، مو- مو

،يې- يي)؛ وستربلونه، لکه (ته- ته، څخه- څخه، سره- سره، ورووسته- ورووسته، لاندې- لاندي، باندې- باندي، پسې- پسي،کې- کي، پورې- پوري، ځنې- ځني...)؛ بېلښتي او ترښتي (اشتقاقي او ترکيبي) اداتي ضميرونه هم همداسې دروا خله، لکه (راته- درته- ورته، راکې- راکي، درکې- درکي، ورکې- ورکي، پکې- پکي ...)؛ پوښتوييکي او پوښتنومځري، لکه (ولې- ولي، چېرې- چيري،کوم- کوم، کله- کله، څنګه- څنګه...)؛ کړولونه يا قيدونه، لکه (اوس- اوس، هلته- هلته، دننه- دننه، د باندې- دباندي، هورې- هوري) ....

ما داسې انګېرله چې دد سويل لويديزې پښتو دغه خجيزه ځانګړتيا زما برسېرونه ده، ځکه نه يې هربرت پنزل په خپل اړوند ګرامر(١٩٥٥) کې يادونه کړې وه او نه يرژي بيچکا په پښتو خجپوهنه(١٩٦٩) کې((دغه دواړه اثره استاد الهام په (١٣٤٠) او(١٣٦٨ل .)کلو کې را پښتو کړي دي)). خو (٣٦)کاله پس چې استاد مکنزي راته پر (١٩٩٨) کال په خپل کور، وېلس کې د خپلې وروستنۍ پښتو رسالې يوه کاپي راکړه او په دې تړاو يې د اخښنګ(التباس) لپا ره د(ته اوسې) پر وړاندې د سوېل لويديزګړدود (ته اوسي) بېلګه وړاندې کړې وه، نو مايې چې درستې خجپوهنې (اکسنتولوجی) ته پام راواړاوه، هک پک پاتې شو، ځکه دمشر استاد مورګن ستيرن د تاريخي پښتو پښويې(ګرامر)په ناچاپه لاسکښنه کې يې دغه ځانګړتيا

تر سترګو شوې نه وه .

له شه مرغه همدا یوه نیمه میاشت له مخه (۲۴-۱۰-۲۰۱۱) مې د استاد بېنوا هغه لیکنه له ((وریت پښتون)) فېسبوکه را ثبت کړه چې په لمریزه دېرشمه لیکلې ((ادبي فنون)) رساله کې یې د (یاګانو) د ډولونو او لیکبڼو په تړاو ورته اخښنګ(التباس) بیلګې ته ګوته نیولې ده، درسته لیکنه یې په لاندې ورته ډول ده :

((په پښتو کې د "ی" لیکل دا شکلونه لري :

الف : معروفه (ی)- راوروسته یې (ي) بڼه ومنل شوه (زیار)

لکه خپلوی، وروړګلوی ، دا "ی" بې له کومه نښې لیکله کیږي

ب: مجهوله (ې)

ددې توری شکل لومړی چپه (یا) وه چې اوږده لمن(یې) درلوده مګر څنګه چې دا شکل که دکلمې په منځ کې راشي اشکالات پیښوي نو (ې) یعني معروفه یا ته دوه ټکي سر به سر ورکړه شوه چې په منځ او اخر کې یو شان وي او دا توری اوږد او کشاله وایه کیږی لکه :

نارې ، غلبلې ، مېلمه مېرمنه یا نور....

په لیکلو کې د معروفي او مجهولي یا فرق په کار دي که نه وي مانا غلطیږي بیلګه :

خاندي (معروفه ی) او خاندې (مجهوله ې) مانا (یې) فرق لري ، یو غایب او بل مخاطب فعل دی ، یا لکه مستی(مستي) او مستې ، مینه او مېنه ...

ج : تانیثي (ۍ)

دا ۍ په اخیر کې یوه کوچنۍ لکۍ لري چې د نورو یاګانو سره یې فرق وشي لکه : چوکۍ، خولۍ ، ډوډۍ ، نجلۍ او نور...

د : ثقيله (ئ)

ثقيله (ئ) هم د تانيثي يا په شان ثقيله ادا کيږي مګر په ليکلو کې يې شکل فرق کوي يعني په اخيريا پر سر همزه لري بيلګه : راغلئ،ځئ چې دا اکثرا د جمع مخاطب په اخيرکې راځي))

په ډير درنښت او ادبي مينه : انجنيرعبدالقادر مسعود

له تاسوګران او مشر وروړ استادزيار څخه ډيره ډيره مننه چې زما پوښتنو ته مو پوره او کره ځوابونه راکړل .

له تاسي هم مننه‌وی یم چې دومره زړه غټاوی مو را په برخه کړ!

ګرانوفرهنګپالو اود ادب مینانو!

زه غواړم چې له پوهاند استاد زيارصاحب سره په راتلونکي کې هم نوري مرکې ولرم . که تاسو دپښتو ادب، فرهنګ او شعر په تړاواشتني پوښتني لرئ ، کولای شی د ما د ایمیل په پته یې راولیږی .

a.masoud@hotmail.com